

Хмельницький національний університет
Гуманітарно-педагогічний факультет
Кафедра соціальної роботи і соціальної педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Перший (бакалаврський)

Освітній рівень

**«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ»**

Назва теми

Галузь знань 23 Соціальна робота

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність 231 Соціальна робота

Шифр і назва спеціальності

Освітня програма Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг

Назва освітньої програми

Номер індивідуального навчального плану студента

Виконала: студентка IV курсу, група СРК-20-1

Підпис

КАРИНА ФАРЕНЮК

Ім'я, прізвище

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент _____

науковий ступінь, вчене звання

Підпис

Юлія ОВОД

Ім'я, прізвище

Нормоконтролер

До захисту допускаю:

Зав. кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки

доктор педагогічних наук, професор _____

Підпис

Юрій БРИНДІКОВ

Ім'я, прізвище

_____ 2024 р.

Хмельницький, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	
1.1 Безбар'єрне середовище для повноцінної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство	10
1.2 Роль соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у ЗОШ	14
1.3 Зарубіжний досвід реалізації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в системі освіти	19
Висновки до розділу.....	27
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У СИСТЕМІ ОСВІТИ	29
2.1 Діагностика соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі.....	29
2.2 Методичні рекомендації щодо соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в школі	46
Висновки до розділу.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	57
ДОДАТКИ.....	63
ДОДАТОК А Тест опитувальник акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека	64
ДОДАТОК Б Тест-опитувальник “Потреба в спілкуванні” (Ю. Орлов)	66
ДОДАТОК В Методика «Ваша тривожність»	
ДОДАТОК Г Психометричний тест С. Деллінгер – визначення	

ВСТУП

Інклюзія в навчальному середовищі поступово стає нормою. Присутність у звичайному шкільному класі дитини з особливими освітніми потребами зовсім не новина. Але і в батьків, і в педагогів все ще залишаються питання: як правильно спілкуватися з «особливою» дитиною? Чи не будуть решта дітей обділені увагою.

Наскільки комфортним буде життя дітей з особливими освітніми потребами в шкільному колективі, залежить від багатьох причин. Основні з них зазвичай звучать некоректно по відношенню до людей з обмеженими можливостями, але якщо мова йде про дитячий колектив (в шкільному віці в дітей починає розвиватися емпатія та емоційний інтелект), ці причини важливо враховувати. І батькам дітей з особливими освітніми потребами і педагогам, щоб бути готовими до труднощів та наперед обміркувати профілактичні заходи.

Отже, основними причинами труднощів можуть стати:

1. *Особливості розвитку дитини.* Легкі форми певних захворювань або станів дозволяють дитині швидше та простіше адаптуватися в колективі однолітків;
2. *Характер, поведінкові реакції дитини з особливими потребами.* Відкриті та легкі у спілкуванні діти зазвичай швидко заводять друзів, стають цікавими та значущими для однолітків, незважаючи на свої особливості;
3. *Зовнішні та фізичні дані дитини.* На жаль, дітям не завжди просто прийняти фізичні особливості іншої людини – про це слід пам'ятати і працювати з ними не як з дорослими в аналогічній ситуації;
4. *Професіоналізм педагогів,* які створюють у класі конструктивні чи деструктивні уявлення дітей один про одного, а також відповідають за сприятливий психологічний клімат;

5. *Настрої в батьківському колективі, де з їх «звичайними» дітьми навчається особлива дитина.*

Діти з особливими освітніми потребами повинні навчатися разом з однолітками. Для інтегрованого навчання таких дітей необхідним є подолання дистанції між ровесниками та рівноправність у різноманітних сферах діяльності. Важливо, коли навчальний заклад розглядається не як освітня інституція, а життєвий простір, де потрібно реалізувати звичайний перехід «із зони актуального в зону найближчого розвитку» кожної дитини.

Спільне виховання та навчання необхідно розпочинати ще з дошкільного віку, застосовувати різноманітні терапевтичні засоби в повсякденному побуті дитини, в діяльності, яка є важливою для неї.

В педагогічному процесі необхідно застосовувати різні методи терапії: мовленнєву, музичну, арттерапію, лікувальну гімнастику, корисними є вправи для тренування сприйняття, рухової активності.

Для успішної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в середовище своїх ровесників необхідно:

- створення підтримуючого середовища для розвитку та навчання;
- відповідне програмно-методичне забезпечення;
- взаємодія та співпраця фахівців (вчителі, соціальний педагог, психолог, логопед і т.д.);
- співпраця з батьками дітей з особливими освітніми потребами;
- активна взаємодія усіх дітей в класі;
- соціально-педагогічний супровід.

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема, В. Бондар, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Колупаєва, В. Ляшенко, В. Панок, О. Савченко, О. Столяренко, А. Шевчук, та інші присвятили свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в закладах загальної середньої освіти, їхня реабілітації та соціалізації до суспільних норм. Над

проблемою дослідження особливостей здійснення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами працювали багато вчених таких як А. Колупаєва, М. Малофєєва, Н. Назарова, С. Шевченко, Н.Шматко, М.Чайковський та інші

З огляду на це дослідження соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в системі освіти є актуальним, важливим та не достатньо вивченим проблемним питанням у науковій літературі.

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – особливості соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в системі освіти.

Метою роботи є теоретико-експериментальне вивчення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та розробка методичних рекомендацій фахівцям щодо соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в системі освіти.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано наступні **завдання дослідження**:

- 1) здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми інклюзивного навчання;
- 2) охарактеризувати роль та зарубіжний досвід соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в системі освіти;
- 3) дослідити особливості соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі;
- 4) розробити методичні рекомендації щодо соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в школі.

Методи дослідження: *теоретичні:* (систематизація та аналіз наукової літератури, порівняння та узагальнення даних); *методи математичної обробки результатів дослідження* (кількісний та якісний аналіз результатів

дослідження) та *емпіричні*: (метод спостереження, метод бесіди, Тест опитувальник акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека; Тест-опитувальник «Потреба в спілкуванні» (Ю. Орлов); Методика «Ваша тривожність»; Психогеометричний тест С. Деллінгер – визначення типу особистості за геометричною фігурою).

Практичне значення роботи полягає у розробці методичних рекомендацій щодо соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в школі.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося на базі Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцею №9 Хмельницької міської ради» У дослідженні прийняли участь 8 дітей, які навчаються в 7-ми інклюзивних класах.

Апробація результатів дослідження За матеріалами дослідження опубліковано наукову статтю: Ю. В. Овод, К. В. Фаренюк. Роль соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у ЗОШ Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи: Збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 4 квітня 2024 року) / Ред. колегія: Л.Котлова, Л.Бутузова, С.Максимець / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соціально-психологічний факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2024. с. 268

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, 2 розділів, висновків, переліку джерел посилань (44 найменування, з них 2 – зарубіжні), 7 таблиць, 4 рисунків, 4 додатків (на 14 сторінках). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 66 сторінок (62 сторінок – основний текст)

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1 Безбар'єрне середовище для повноцінної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство

Здоров'я є найціннішим скарбом для кожного із нас. На жаль, серед дітей різного віку, є діти з особливими потребами, для яких сьогодні організоване індивідуальне та інклюзивне навчання, де застосовані особливі методи та прийоми.

Інклюзивна освіта – це не лише створення належних технічних умов для вільного доступу дітей з особливими освітніми потребами до навчальних закладів, але і особливості навчально-виховного процесу, який має бути налагодженим із урахуванням психофізичних можливостей дітей [41].

У навчально-виховному процесі має бути організований соціально-психологічний супровід дитини з особливими освітніми потребами та створений особливий морально-психологічний клімат, який заснований на розумінні проблем, потреб «особливої» дитини та бажанні їй допомагати.

Інклюзивне навчання – це така організація процесу освіти, де усі діти, незалежно від фізичних, психічних, інтелектуальних, мовленнєвих та інших особливостей включені у єдину систему освіти за місцем проживання разом із своїми однолітками, разом в одних класах [14].

Виділяють наступні принципи інклюзивної освіти.

- Людська цінність не залежить від її досягнень та можливостей;
- Кожна людина здатна відчувати та думати;
- Усі люди потребують підтримки один одного;
- Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб її почули;
- Усі потребують підтримки та дружби однолітків;

- Справжнє навчання може здійснюватися лише під час реальних взаємовідносин;
- Різноманітність підсилює усі сторони життя людини;
- Досягнення певного прогресу у тому, що людина може зробити, а не в тому, що їй не під силу [3].

Діти, які потребують інклюзивної світи, можуть мати чи не мати інвалідність, але в будь-якому випадку вони мають особливі освітні потреби, для яких необхідне переналаштування педагогічного підходу та, за потреби, допоміжне навчання.

Принцип інклюзивного навчання полягає у тому, що адміністрація та вчителі будь-якого навчального закладу приймають дітей з особливими освітніми потребами незалежно від їх соціального становища, емоційного чи інтелектуального розвитку та створюють для них умови на основі психолого-педагогічних засобів, які орієнтовані на потреби таких дітей [12].

Зарахування дітей у загальноосвітню школу здійснюється на підставі заключення медико-психологічної та педагогічної комісії, де обов'язково вказується, що дитина може навчатися у ЗОШ.

Саме батьки «особливих» дітей наполягають про включення їх дитини до звичайної дитячої спільноти. Це пов'язано із тим, що у системі спеціального навчання слабо розвинута соціальна адаптація – дитина з особливими освітніми потребами перебуває у ізоляції від соціуму. Відповідно діти, які навчаються у загальноосвітніх школах краще адаптуються до життя, ніж у спеціальних закладах. Особливо помітною є різниця у накопиченні соціального досвіду [18].

Відносини однолітків до дітей з особливими освітніми потребами залежать від позитивного ставлення батьків та клімату в класі в цілому.

Згідно досліджень американських фахівців, діти, які у дитячих садочках перебували в групах разом із дітками з особливими освітніми потребами

відносяться у школі до них спокійно та з більшим розумінням, ніж вчителі, які з ними працюють вперше.

Реалізація основних принципів інклюзивної освіти дітей з загальноосвітніх навчальних закладах орієнтована на наступні форми, способи та підходи.

1. Індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма розвитку академічних знань та компетентностей.
2. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в процесі навчання та соціалізації.
3. Соціальна реабілітація дитини у загальноосвітніх навчальних закладах та за їх межами.
4. Індивідуальна психолого-педагогічна карта розвитку дитини.
5. Портфоліо дитини з особливими освітніми потребами.
6. Психолого-педагогічний консилиум навчального закладу.
7. Компетентність учителя у сфері загального навчання з елементами спеціального, у сфері реабілітації та соціальної адаптації.
8. Постійне підвищення кваліфікації учителів в сфері інклюзивної освіти.
9. Програми засвоєння навчальних предметів в умовах інклюзивного навчання у відповідності до освітніх стандартів.
10. Тьюторський супровід дитини у процесі навчання.
11. Доступність класів та інших приміщень (усунення бар'єрів).
12. Доповнення освітнього процесу засобами та технологіями для асистента вчителя.
13. Корекційно-розвивальні умови навчання та виховання.
14. Розвиток навичок співпраці, взаємодії та взаємодопомоги.
15. Орієнтація виховної системи навчального закладу на формування та розвиток толерантного ставлення та сприйняття учасників навчального процесу [6].

Інклюзивна освіта передбачає комплекс суттєвих змін в усій системі шкільного навчання, ціннісних установок, в розумінні ролі вчителя та батьків у навчальному процесі в цілому.

Основними завданнями навчальних закладів із інклюзивними класами є створення належних умов для розвитку та соціальної адаптації учнів з особливими освітніми потребами та їх ровесників.

Створення спеціальних умов навчання та виховання є необхідною умовою співпраці з дітьми у інклюзивній освіті [5].

Доцільно виділити труднощі, з якими зіштовхуються фахівці в процесі роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та шляхи їх подолання.

Таблиця 1.1 – Труднощі та шляхи їх подолання у процесі соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в навчальних закладах.

Труднощі	Шляхи подолання проблеми
Недоліки соціально-педагогічного супроводу	Чітко розроблена програма реалізації соціально-психологічного супроводу та контроль за її виконанням
Недостатньо апробована методика навчання	Розробка навчально-методичного комплексу з окремих предметів для різних категорій учнів
Низький рівень компетентності батьків	Вдосконалення системи співпраці із батьками або особами, що їх замінюють
Недосконалість системи взаємодії із закладами професійної освіти	Створення системи взаємодії між загальноосвітніми навчальними закладами та закладами професійної освіти.

Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітні школи – це закономірний етап розвитку системи спеціальної освіти в багатьох країнах світу.

Він пов'язаний із переосмисленням суспільством та державою власного ставлення до дітей-інвалідів, з визнанням не лише рівності їх прав, але і усвідомленням суспільством свого обов'язку забезпечити таким дітям рівні з іншими можливості у різних сферах життя, включаючи освіту.

Право дитини з обмеженими можливостями здоров'я на здобування освіти за місцем проживання може бути реалізоване шляхом організації інклюзивного навчання [7].

Інклюзія – це підхід, при якому враховується різноманітність учнів, де навчальні плани та завдання підлаштовані під їх здібності та потреби. В цьому процесі важливою є роль вчителів та соціального педагога, які застосовують увесь свій досвід та знання для того, щоб кожна дитина мала можливість навчатися із найбільшою користю для себе [13].

В таких класах вчителі проходять спеціальні курси та семінарські заняття, де знайомляться із особливостями спільного навчання. Важливо щоб дитина з особливими освітніми потребами не лише отримала соціальний досвід, а й реалізувала усі освітні потреби та щоб така система освіти не вплинула на зниження загального рівня освіти інших дітей в класі.

Розклад занять у інклюзивній школі відповідає загальноосвітнім нормативно-правовим стандартам. Процес виховання дітей із особливими освітніми потребами орієнтований на загальну програму виховання, зміст якої адаптований у відповідності до індивідуальних особливостей та потреб дітей.

Єдиною та основною умовою включення дитини з особливими освітніми потребами в освітнє середовище є створення універсального безбар'єрного простору, який надасть можливість повноцінної інтеграції дітей-інвалідів у суспільство [9].

Для цього має бути дотримано ряд умов, а саме:

1. належна матеріально-технічна база (спеціальне обладнання, можливість проведення уроків онлайн).
2. організація забезпечення навчального процесу (нормативно-правова база, дотримання фінансово-економічних умов, створення інклюзивної культури, взаємодія з батьками, інформаційно-просвітницьке забезпечення).
3. організаційно-педагогічне забезпечення (реалізація навчальних програм з врахуванням психофізичних особливостей та можливостей дітей, програмно-методичне забезпечення, реалізація варіативних форм та методів організації навчальної та позакласної діяльності, сучасні технології освіти та психолого-педагогічний супровід).
4. комплексна система психолого-педагогічного супроводу (організація корекційної діяльності).
5. підготовка психолого-педагогічних кадрів (відповідна спеціальна підготовка до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, робота в умовах інклюзивної практики) [24].

Для ефективного навчання дітей з особливими освітніми потребами необхідно знати та враховувати особливості їх психофізичного розвитку:

- надмірну емоційність;
- затримку психічного розвитку;
- швидку втомлюваність;
- незрілість емоційно-вольової сфери;
- труднощі розподілу та переключення уваги;
- конфліктність, неврівноваженість психіки;
- труднощі спілкування;
- низький рівень мотивації;
- низький рівень пізнавальної активності [36].

В процесі організації роботи необхідно дотримуватися певних вимог:

- добирати такі завдання, які сприймаються дитиною як гра;
- навчальний матеріал повинен ускладнюватися поступово;
- багаторазове повторення засвоєного матеріалу;
- постійне переключення уваги з одного виду діяльності на інший;
- створення на кожному уроці ситуації успіху;
- поєднання традиційних засобів та методів з інноваційними [7].

В навчальному закладі дитина з особливими освітніми потребами повинна отримувати ті завдання, які їй під силу, відповідають її знанням та розумінню.

Таким чином, створення спеціальних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами пов'язане не лише з відповідною матеріально-технічною базою, але і змінами усього освітнього середовища.

Метою інклюзії виступає не лише інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітні навчальні заклади.

Основним принципом інклюзивного навчання є готовність пристосуватися до індивідуальних потреб різних категорій дітей шляхом модернізації системи освіти навчального закладу [28].

Це дасть можливість дітям з обмеженими можливостями здоров'я вільно спілкуватися в середовищі своїх однолітків, а іншим – звикнути до того, що потрібно бути готовим прийти на допомогу, бути терплячим. Лише тоді суспільство отримає людину з обмеженими можливостями здоров'я, яка живе звичним для інших життям та людей, які толерантно відносяться до даної категорії осіб.

1.2 Роль соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у ЗОШ

Система соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами школи містить певні блоки, перелік та характеристика кожного з яких представлені у таблиці 1.2

Таблиця 1.2 – Система соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в школі

Етапи роботи	Характеристика діяльності на кожному із етапів
Розробка адаптованої освітньої програми	Розроблена програма надає можливості дитині з особливими освітніми потребами отримати якісну освіту з урахуванням її індивідуальних особливостей. Тут враховуються усі компоненти індивідуального навчального плану, зміст, мета, завдання та терміни виконання.
Адаптація технологій та методик викладання	Вивчення нових технологій та методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами
Адаптація змісту навчального матеріалу	Періодичне коригування змісту навчального матеріалу, добір відповідних форм, засобів, методів навчального процесу, електронних засобів, посібників, спрямованих на виявлення та застосування суб'єктивного досвіду учня, розвиток його індивідуальних особливостей та побудова власної траєкторії розвитку.
Моніторинг розвитку учнів	Обговорення динаміки розвитку та навчання кожного учня, корегування форм та методів роботи з ним, збір інформації щодо кожної дитини, яка включає особисті дані, загальні відомості про сім'ю, історія хвороби, фізична

	діяльність, особливості індивідуально-особистісного розвитку дитини, розвиток діяльності, мовленнєвий розвиток, психічний стан, результати засвоєння навчальної програми, готовність до шкільного навчання, психолого-медико-педагогічний супровід.
Проміжне оцінювання результатів	В силу власних особливостей, діти в інклюзивних класах не можуть оцінюватися на рівні з іншими, фахівці та педагоги вносять пропозиції під час розробки положення та корегуванні оцінювання, що відображено у карті досягнень кожного учня з особливими освітніми потребами.
Розклад занять, формування навчального плану	У кожного учня є індивідуальний навчальний план, що включає корекційно-розвивальні заняття
Організація роботи шкільного консиліуму	Супровід, координація та контроль усього періоду навчання дитини з особливими освітніми потребами
Проведення корекційно-розвивальних занять	Індивідуальні та групові корекційні заняття відповідно до плану та графіка навчання. Програми створюються враховуючи результати індивідуальної діагностики та спрямовані на корекцію особливостей розвитку дитини. Передбачені групові заняття спрямовані на формування сприятливого клімату у класі.
Організація індивідуальних занять,	Відповідно до навчального плану та графіку занять проводяться індивідуальні заняття, де

планування позашкільної діяльності	надається допомога у засвоєнні програми загальноосвітньої школи з тем, де виникли певні труднощі засвоєння матеріалу.
Соціалізація учнів	Основне завдання – підтримка контактів учнів, сприяння соціалізації, яка здійснюється шляхом залучення дітей з особливими освітніми потребами до виконання спільних завдань, практичних занять.
Робота з батьками	Діяльність навчального закладу проводиться у тісній взаємодії з батьками та особами, що їх замінюють. Батьки не лише знайомляться із результатами роботи, а й приймають участь у формуванні навчального плану, обговоренні стратегії розвитку власної дитини. Такі дії сприяють підвищенню рівня їх компетентності.
Профорієнтаційна діяльність	Профорієнтація проводиться з урахуванням індивідуальних особливостей здоров'я, можливостей дитини

Процес включення у навчально-виховний процес дітей з особливими освітніми потребами передбачає налагодження особливого морально-психологічного клімату у педагогічному та учнівському колективах, основою якого є розумінні проблем та потреб дітей та бажання надавати їм різносторонню допомогу.

Завданнями соціального педагога та психолога в даному випадку є створення цілісної системи підтримки, об'єднання усіх дітей та педагогів, а також акцентування уваги на можливостях, а не певних обмеженнях. Іншими словами,

фахівець супроводжує зміни шкільної корпоративної культури та допомагає вчителям адаптуватися до нових викликів професії [40].

Сутність соціально-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі полягає у подоланні нервово-психічної напруги, корекції самооцінки, розвиток психічних функцій (пам'ять, мислення, увага), формування самостійності, відповідальності та активної життєвої позиції, подолання відчуття відчуження та формування комунікативних навичок.

В процесі супроводу застосовуються відповідні методи роботи, а саме бесіди, індивідуальні консультації, психологічна допомога, рольові ігри, тренінги, групи психологічної взаємодопомоги та взаємопідтримки не лише дітей, а й членів їх родини [39].

Завжди сім'я займала центральне місце у формуванні особистості, її здібностей та вмінь. Саме від батьків дитина отримує перші навички сприйняття оточуючого середовища. Дитина не може бути адаптованою та соціалізованою сама по собі, окремо від батьків. Зазвичай сім'ї, де виховуються діти з особливими освітніми потребами, відрізняються надмірною опікою, зниженням рівня соціальної активності дитини, саме тому метою діяльності фахівця соціального супроводу у школі є робота з батьками та створення умов для соціальної адаптації сімей з дітьми з особливими освітніми потребами.

Складним завданням під час роботи з даною категорією дітей є виявлення та розвиток індивідуальних ресурсів членів сімей, внутрішньосімейних ресурсів. Такі завдання вирішуються за допомогою різноманітних форм взаємодії із сім'єю:

- класичні та загальношкільні батьківські збори;
- індивідуальні консультації;
- лекції;
- тренінги для батьків;

- психологічні практикуми;
- батьківські вечори, дискусії;
- круглі столи і т.д. [29]

Згідно аналізу практичної діяльності соціальних педагогів та психологів у загальноосвітніх навчальних закладах, найбільш ефективною формою роботи з батьками в процесі соціально-психологічного супроводу є батьківські збори, які проводяться в активній формі та за участі усіх вчителів. На таких тренінгах батьки мають можливість обговорення психофізіологічних особливостей розвитку дітей, різносторонньо вивчають проблему, усвідомлюють мотиви поведінки дитини, розширюють особистий арсенал засобів взаємодії з дитиною, отримують професійну психолого-педагогічну підтримку у пошуках ефективних способів виховання. Таким чином, у батьків формується адекватне уявлення про дитячі можливості та потреби, відкриваються нові ресурси [4].

На таких тренінгових заняттях широко використовуються елементи таких методів як дискусії, ігри, спільна діяльність, моделювання та обговорення ситуацій, аналіз вчинків дітей та батьків, аналіз типів комунікативних взаємовідносин, аналіз ситуації і т.д.

Психічне та фізичне здоров'я дитини з особливими освітніми потребами залежить від настрою та душевного стану. З метою соціальної адаптації таких дітей в школі здійснюється активне залучення їх до масових заходів, які проводяться, основною метою яких є формування в оточуючих толерантного ставлення до людей з обмеженими можливостями. В школі працює психолого-педагогічна служба, обов'язками якої є не лише розвивальна та корекційна робота з дітьми, а й постійна співпраця з педагогами та батьками з метою вироблення спільних підходів та єдиних стратегій роботи з дитиною [16].

Саме батьки «особливих» дітей наполягають на активному включенні їх у звичайне дитяче середовище. Перш за все така тенденція пов'язана із тим, що у системі спеціального навчання, де досконало відпрацьована багатолітня система

навчання дітей з особливими освітніми потребами, слабо розвинута соціальна адаптація, оскільки дитина перебуває в ізоляції від соціуму. Такі діти краще адаптовані до життя у загальноосвітніх навчальних закладах, де помітною є різниця у набутті соціального досвіду.

Варто виділити два напрямки соціально-педагогічного супроводу дітей у школі:

1. актуальний, що орієнтований на вирішення існуючих труднощів, які виникають у дітей;
2. перспективний, орієнтований на профілактику відхилень у навчанні та розвитку [15].

Обидва напрямки можуть бути реалізовані лише завдяки спільних зусиль усіх фахівців служби супроводу.

Дана система діяльності містить три взаємодоповнюючі компоненти:

1. діагностика розвитку дитини(психічного, особистісного, соціального);
2. реалізація програм індивідуальних та групових занять корекційно-розвиваючого спрямування;
3. аналіз освітнього середовища з точки зору тих можливостей, які наявні для навчання та розвитку і тих потреб, які висуваються до рівня розвитку дитини [1].

Схематично соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами у школі можна зобразити так

Рис.1.2 – Етапи соціально-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у школі.

Таким чином, основними принципами соціально-педагогічного супроводу у школі є:

- ✓ рекомендаційний характер порад;
- ✓ пріоритет інтересів дитини;
- ✓ дотримання позиції бути «на стороні дитини»;
- ✓ безперервність соціально-психологічного супроводу;
- ✓ комплексний підхід;
- ✓ узгоджена командна робота фахівців;
- ✓ пропаганда єдиних цінностей, включених до єдиної організаційної моделі та які володіють єдиною системою методів.

1.3 Зарубіжний досвід реалізації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в системі освіти

Інклюзивне навчання – це комплексний процес, який забезпечує рівноправний доступ до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їхнього навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на

основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Дана система навчання передбачає налагодження освітнього середовища, яке задовольняло б потреби та можливості кожної дитини, незалежно від психофізіологічних особливостей її розвитку, забезпечення психолого-педагогічного супроводу, створення відповідних навчальних програм та належного навчально-методичного забезпечення [2].

Варто більш детально зупинитися на розгляді *основних завдань* інклюзивного навчання:

- здобуття дітьми з особливими освітніми потребами освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти;
- забезпечення різнобічного розвитку дітей, реалізація їх здібностей;
- створення освітньо-реабілітаційного середовища для задоволення освітніх потреб учнів з особливостями психофізичного розвитку;
- створення позитивного мікроклімату у загальноосвітньому навчальному закладі з інклюзивним навчанням, формування активного міжособистісного спілкування дітей з особливими освітніми потребами з іншими учнями;
- забезпечення диференційованого психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами;
- надання консультативної допомоги сім'ям, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, залучення батьків до розробки індивідуальних планів та програм навчання [18].

Аналіз науково-педагогічних джерел та міжнародних нормативно-правових документів у сучасній світовій освітній політиці визначає *перелік підходів щодо надання освіти дітям з особливими освітніми потребами*.

Основними серед них є :

- *мейнстрімінг* – (загальний потік) передбачає розширення соціальних контактів між дітьми з особливими освітніми потребами та їх однолітками;

- *інтеграція* – (цілий) це зусилля, які спрямовані на включення дітей з особливими освітніми потребами до систематичного освітнього середовища [6].

Думки вітчизняних та зарубіжних дослідників даної проблеми зводяться до того, що інклюзивне навчання стає можливим за наступних форм:

- ✓ повна інтеграція, за якою діти з особливими освітніми потребами навчаються в одних класах із здоровими однолітками, але не більше 3 осіб;
- ✓ комбінована інтеграція, за якої дітей з особливими освітніми потребами по 1-3 особи включають до звичайних класів загальноосвітніх навчальних закладів, де вони отримують додаткову корекційну допомогу асистента вчителя;
- ✓ часткова інтеграція – діти з особливими освітніми потребами перебувають у класах неповний навчальний день;
- ✓ тимчасова інтеграція – діти з особливими освітніми потребами мають можливість лише 2-4 рази на місяць відвідувати школу разом із своїми однолітками, але переважно лише на спільних виховних заходах [11].

Навчальний процес дітей з особливими освітніми потребами у школі відбувається на основі індивідуального навчального плану. В інклюзивних класах діти навчаються за програмами, посібниками та підручниками, які рекомендовані Міністерством освіти та науки України для загальноосвітніх навчальних закладів [3].

В різні періоди проблема інклюзивного навчання з різною гостротою поставала перед суспільством та по різному вирішувалася залежно від політичного устрою, ідеології та економічного становища держави і суспільства.

Становлення системи інклюзивного навчання в Україні відбувається значною мірою на підставі аналізу зарубіжного досвіду.

Очевидним є те, що розвиток інклюзивної освіти буде неефективним, якщо діяти лише шляхом формального перенесення вдалих зарубіжних моделей освітньої інтеграції в навчально-виховний процес вітчизняних шкіл без належного осмислення та адаптації.

Досвід свідчить, що впровадження системи та розв'язання проблем інклюзивного навчання має враховувати регіональні особливості та активно використовувати місцеві ресурси, в протилежному випадку такі рішення стануть неефективними [2].

Вдалим для наслідування видається досвід **Австрії**. В країні функціонує добре налагоджена система спеціальної освіти, до складу якої входять спеціальні школи для дітей з порушеннями зору та слуху, порушеннями опорно-рухового апарату, інтелектуальними вадами, емоційно-вольовими розладами та комплексними порушеннями розвитку.

Цікавий досвід навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку має **Бельгія**. У цій країні правовою основою освіти осіб з обмеженими можливостями здоров'я є «Закон про спеціальну освіту», ухвалений у 1970 р.

«Законом про освіту» було визначено необхідність створення служб психолого-медико-соціального супроводу, які б вирішували проблеми вибору освітнього маршруту дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Свій шлях у проведенні кардинальних освітніх реформ пройшла й **Голландія**. Її з-поміж інших європейських держав вирізняє своєрідність розвитку системи спеціальної освіти, яка характеризується логікою побудови і відсутністю неапробованих варіантів навчання.

Наразі в Голландії у системі спеціальної освіти функціонують спеціальні заклади для глухих і слабочуючих дітей, для дітей з важкими порушеннями мовлення, зору, порушеннями опорно-рухового апарату, хронічними

захворюваннями, легкою та тяжкою розумовою відсталістю, порушеннями поведінки, з проблемами в навчанні, з комплексними дефектами.

Голландська система освіти зазнала докорінного реформування, що привело до паралельного та повноправного функціонування різних типів навчальних закладів (спеціальних і масових) в єдиній системі. Відповідно, основною моделлю надання психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими потребами є підтримка з боку функціонуючих спеціальних закладів. Саме фахівці спеціальних навчальних закладів виступають основними консультантами-помічниками в наданні спеціальної допомоги як учням з особливими потребами, так і вчителям масових шкіл, котрі їх навчають.

Також заслуговує на увагу й досвід інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у **Швеції**.

Шведська модель психолого-педагогічного та медико-соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами передбачає використання спеціальної допомоги як позашкільних служб, так і фахівців, які працюють за угодами в навчальних закладах, зокрема, асистентів педагога.

В усіх територіальних округах країни функціонують Центри дитячої реабілітації, співробітники яких надають необхідну допомогу дітям з обмеженими можливостями.

Слід зазначити, що подібне реформування освітньої галузі відбулося в **Німеччині**, де на початку ще 70-х років, завдяки діяльності громадської батьківської організації «Життєва допомога», Міністерством у справах освіти, релігії і культури були ухвалені нормативно-правові акти, які засвідчили, що кожна дитина з обмеженими можливостями має право на вибір навчального закладу, має бути забезпечена психолого-педагогічним супроводом, залучена до педагогічного процесу, незалежно від ступеня складності захворювання.

В окремих регіонах освітні нормативно-правові акти передбачають, що школи можуть мати у своєму штаті спеціальних педагогів і фахівців, які

надають допомогу дітям з особливими потребами. В окремих випадках спеціальні педагоги виконують функції асистента вчителя, співпрацюючи з педагогами класу.

Отже, аналіз досвіду навчання дітей з особливими освітніми потребами за кордоном свідчить, що у переважній більшості інклюзивне навчання є основною формою здобуття освіти людьми з обмеженими можливостями. Однак, варто зазначити, що діти з особливими освітніми потребами мають змогу здобувати освіту і в спеціальних навчальних закладах, і в закладах масового типу

Межі між спеціальною та загальною освітою прозорі, оскільки країни з демократичним устроєм пропагують цінності громадянського суспільства, яке базується на ідеях рівноправності, толерантності та інклюзії.

Висновки до розділу

Основним принципом інклюзивного навчання є готовність пристосуватися до індивідуальних потреб різних категорій дітей шляхом модернізації системи освіти навчального закладу.

Сутність соціально-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі полягає у подоланні нервово-психічної напруги, корекції самооцінки, розвиток психічних функцій (пам'ять, мислення, увага), формування самостійності, відповідальності та активної життєвої позиції, подолання відчуття відчуження та формування комунікативних навичок.

Це дасть можливість дітям з обмеженими можливостями здоров'я вільно спілкуватися в середовищі своїх однолітків, а іншим – звикнути до того, що потрібно бути готовим прийти на допомогу, бути терплячим. Лише тоді суспільство отримає людину з обмеженими можливостями здоров'я, яка живе

звичним для інших життя та людей, які толерантно відносяться до даної категорії осіб.

З метою організації ефективної роботи соціального педагога та дітей з особливими освітніми потребами в школі ефективним та корисним є зарубіжний досвід, аналіз якого свідчить, що у переважній більшості інклюзивне навчання за кордоном є основною формою здобуття освіти людьми з обмеженими можливостями. Однак, слід зазначити, що діти з особливими освітніми потребами також мають змогу здобувати освіту як в спеціальних навчальних закладах, так і в закладах масового типу.

РОЗДІЛ ІІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

2.1 Діагностичне вивчення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі.

Навчально-виховний процес дітей з особливими освітніми потребами необхідно організувати, враховуючи наступні принципи:

1. індивідуальний та диференційований підхід (створення умов для реалізації навчання, орієнтованого на кожну дитину);
2. цілісне орієнтування у індивідуальних планах під час навчання;
3. навчання «крок за кроком» - розподіл певних об'ємних завдань на складові;
4. колективне та соціальне навчання – моделювання ситуацій з метою об'єднання усіх дітей (спільні ігри, свята і т.д.).

Протягом останніх років можна спостерігати дві важливі тенденції: перша – це створення єдиного освітнього простору; друга – інтеграція, яка займає першочергову роль у навчанні та вихованні дітей з особливими освітніми потребами.

У зв'язку із цим все більш актуальною постає проблема соціально-педагогічного супроводу дитини з особливостями розвитку в її інтеграції у соціум та навчальне середовище.

Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами слід розглядати як комплексну технологію підтримки та допомоги дитині та її батькам з вирішенні завдань розвитку, навчання, виховання, соціалізації зі сторони фахівців, дії яких є узгодженими.

Основними завданнями соціально-педагогічного супроводу в школі є:

1. запобігання виникненню проблем розвитку дитини;
2. сприяння вирішенню проблем розвитку, навчання, соціалізації (труднощі у навчанні, порушення емоційно-вольової сфери, труднощі у взаємовідносинах з однолітками, педагогами, батьками);
3. психологічний супровід освітніх програм;
4. розвиток соціально-педагогічної компетентності (культури) учнів, батьків, вчителів;
5. дотримання індивідуального плану навчання;
6. спостереження за динамікою індивідуального розвитку дітей.

Основними порушеннями розвитку дітей з особливими освітніми потребами є:

1. сповільнене та обмежене сприйняття;
2. недостатність розвитку моторики, мовлення, мисленнєвої діяльності, пізнавальної активності;
3. прогалини у знаннях щодо оточуючого середовища, міжособистісних відносин;
4. недоліки в розвитку особистості(невпевненість у собі, невиправдана залежність від оточуючих, низький рівень комунікації, егоїзм, песимізм, занижена або завищена самооцінка, невміння керувати власною поведінкою)

Визначають два шляхи реалізації соціально-педагогічного супроводу в школі:

- виявлення закономірностей потенціалу особистості в рамках комплексної програми з урахуванням її вікових особливостей;
- створення умов (загальні, навчальні, розвивальні та виховні принципи, освітні технології тощо) для розвитку та задоволення потенціалу.

Для ефективного соціально-педагогічного супроводу необхідна діагностика, яка надає можливість отримати необхідну інформацію про особистість учня, його розвиток, потенціальні можливості, потреби, життєві цінності.

Поняття «супровід» зазвичай ототожнюється із допомогою, підтримкою та забезпеченням дітей з особливими освітніми потребами, для якого характерними є ряд особливостей, які варто враховувати соціальному педагогу під роботи з даною категорією.

Саме з метою визначення особливостей такої діяльності, нами було проведено експериментальне дослідження соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі.

Експериментальну частину нашого дослідження ми проводили на базі Комунального закладу загальної середньої освіти «Ліцей №9 Хмельницької міської ради».

У закладі створено 7 інклюзивних класів, в яких навчається 12 дітей, 8-ро із яких прийняли участь у нашому дослідженні. Досвід діагностичного підходу до організації навчально-виховного процесу допомагає розв'язанню актуальних педагогічних проблем.

У роботі з даною категорією учнів варто використовувати наступні методики: Тест опитувальник акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека; Тест-опитувальник «Потреба в спілкуванні» (Ю. Орлов); Методика «Ваша тривожність»; Психометричний тест С. Деллінгер – визначення типу особистості за геометричною фігурою.

Початковим етапом нашого дослідження стало використання тесту-опитувальника акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека, в основі якого лежить концепція акцентуованих особистостей, це загострення деяких притаманних кожній людині індивідуальних властивостей. Тест містить 88

запитання. Кожне запитання передбачає лише два варіанти відповідей: «так» або «ні».

Результати діагностичної методики наведені в узагальненому вигляді в таблиці 2.1 та на рисунку 2.1

Таблиця 2.1 – Результати тесту опитувальника акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека

Тип акцентуації	Коефіцієнт	Кількість балів							
		учень 1	учень 2	учень 3	учень 4	учень 5	учень 6	учень 7	учень 8
Демонстративний тип	3	7	5	4	15	7	3	11	9
Педантичний тип	3	9	6	2	6	6	6	10	2
Ригідний тип	3	5	11	9	10	6	6	8	2
Збудливий тип	2	9	2	18	10	12	7	28	9
Гіпертивний тип	3	6	7	16	8	9	4	16	9
Дистимний тип	3	14	11	3	8	4	16	5	4
Циклотимний (нестійкий) тип	2	16	14	7	14	6	16	7	17
Афектно-екзальтований тип	2	8	9	8	5	6	13	3	17
Тривожний (боязкий)	3	6	15	10	11	19	6	0	10

тип									
Емотивний тип	6	8	8	11	1	13	11	0	9
		88	88	88	88	88	88	88	88

Таблиця 2.2 – Зведені результати тесту опитувальника акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека

Тип акцентуації	Узагальнена кількість балів
Демонстративний тип	61 бал
Педантичний тип	47 балів
Ригідний тип	57 балів
Збудливий тип	95 балів
Гіпертивний тип	75 балів
Дистимний тип	65 балів
Циклотимний (нестійкий) тип	97 балів
Афектно-екзальтований тип	69 балів
Тривожний (боязкий) тип	77 балів
Емотивний тип	61 бал

Схематично отримані результати виглядають наступним чином:

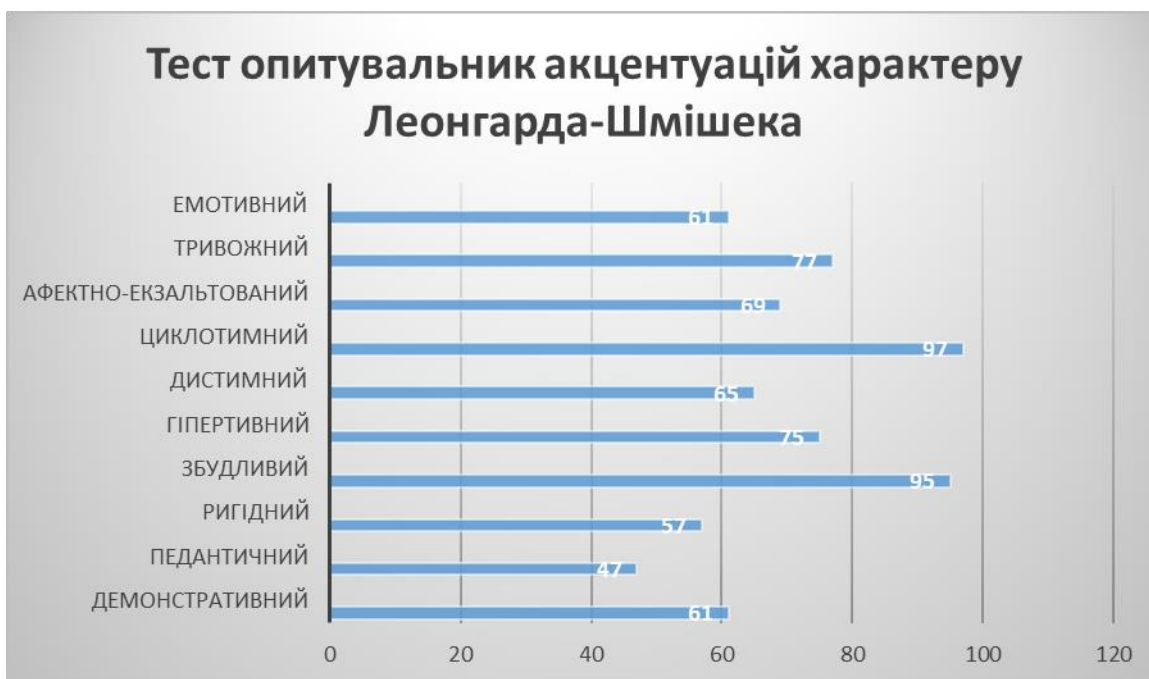

Рис. 2.1 – Результати тесту опитувальника акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека

Отримані результати свідчать про перевагу циклотимного та збудливого типів акцентуації особистості, а саме 97 та 95 балів відповідно в загальній кількості. Тобто характерною особливістю дітей з особливими освітніми потребами є мінливість настрою, вчинків та дій без видимих причин, схильність до депресій, зосередженість на похмурих сторонах життя, прояви повільності та загальмованості. Для дітей характерними є підвищена імпульсивність, дратівливість та агресивність. Усвідомлення, як правило, власних дій та вчинків ускладнене та уповільнено.

Гіпертивний тип – 75 балів – характеризуються переважною активністю, ініціативою, але не завжди розпочаті справи доводяться до логічного завершення, присутні прояви незібраності.

Для афектно-акзельтованого типу (69 балів) властивий широкий діапазон емоційних станів. Захоплено-збуджений стан проявляється у бурхливій реакції, змінюваності напрямків активності, високій вразливості та сильній

прихильності до друзів, діти відверто та глибоко переживають чужі проблеми, що посилює психічну реакцію людей даного типу акцентуації.

Для дистимного типу (65 балів) характерна схильність до депресії, повільність та загальмованість пізнавальних процесів, є свідчення серйозної налаштованості на справу.

Відрізняється підвищеною чуттєвістю та глибиною переживань емотивний тип (61 бал). Реакції людей з таким типом акцентуації виявляються у співпереживанні, лагідності, зворушливості. Під впливом бурхливих подій у навколишньому середовищі для них характерними є прояви депресії.

Демонстративний тип (61 бал) характеризується яскраво вираженою потребою в увазі оточуючих та прагненням до мети.

Схильність до страху, нерішучість, сором'язливість та надмірна підлеглість характерні для тривожного типу (77 балів). Високий рівень тривожності подекуди супроводжується прагненням до надкомпенсації за рахунок викиду негативних емоцій.

Ригідний тип (57 балів) характеризується надмірною стійкістю афекту, підвищеною підозрілістю та образливістю, притаманність стійких негативних емоцій та почуттів, самовпевненість та прагнення до домінування, висока конфліктність та ворожість до критики.

Яскраво вираженою зібраністю, чіткістю та високим самоконтролем характеризується педантичний тип (47 балів). Роботу виконують пунктуально та сумлінно, але наявні повільність та малопродуктивність у мисленні, а в діях – стандартність та передбачуваність. Дії та вчинки можуть мати нав'язливий характер.

Отже, за результатами діагностики зробити висновок про те, що акцентуації особистості – це надмірне вираження окремих рис характеру, прояви яких багато в чому залежать від особливостей темпераменту дитини.

З огляду на отримані дані можна припустити, що у дітей виражена надмірна потреба у спілкуванні з оточуючими, в навчальній та пізнавальній діяльності характеризуються допитливістю, але темпи засвоєння матеріалу сповільнені, можна спостерігати певні прояви ворожості до зауважень та критики, незібраність та різкі безпричинні зміни настрою, високий рівень вразливості, та глибокі емоційні переживання за найменшого приводу підвищена імпульсивність, дратівливість та подекуди агресія – все це прояви поведінки дітей, які свідчать про необхідність та особливості соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах з метою отримання максимальної уваги та участі у їх житті.

Наступним етапом нашої роботи стало використання Тесту-опитувальника «Потреба в спілкуванні» (Ю. Орлов), який спрямований на вивчення потреби в спілкуванні та взаємодії із ровесниками.

Опитувальник містить 33 твердження, на які необхідно відповісти «так» або «ні», чим більша сума отриманих відповідей – тим більшою є потреба у спілкуванні.

Результати опитувальника нами представлені нижче у таблиці 2.3 та на рисунку 2.2

Таблиця 2.3 – Результати Тесту-опитувальника «Потреба в спілкуванні» (Ю. Орлов)

Кількість балів	Кількість учнів	Кількість у %
від 1 до 9 балів	1	12,5%
від 10 до 15 балів	1	12,5%
від 16 до 25 балів	3	37,5%
від 26 до 33 балів	3	37,5 %

Схематично отримані результати опитувальника мають наступний вигляд

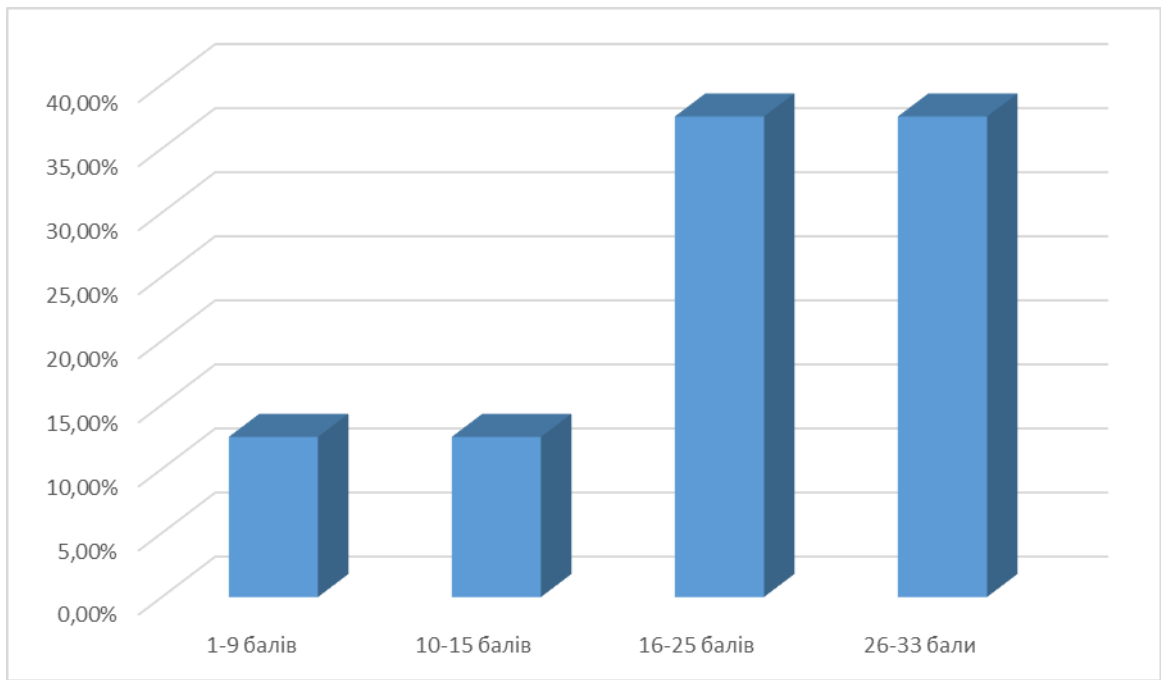

Рис.2.2 – Результати Тесту-опитувальника «Потреба в спілкуванні» (Ю. Орлов)

Кількість отриманих балів за результатами тесту-опитувальника свідчить про потребу у спілкуванні дітей, яка має задовольнятися в умовах інтеграції в загальноосвітні навчальні заклади. Діти навчаються та розвиваються в середовищі однолітків, що має великий вплив на адаптацію та емоційний стан.

Оскільки нами було проаналізовано, що дана категорія дітей особливо емоційно реагує на будь-які прояви зі сторони дорослих та дітей, для них притаманна тривожність, тому використання Методики «Ваша тривожність» в нашому дослідженні є актуальною.

Таблиця 2.4 – Результати методики «Ваша тривожність»

№п\п	Рівні тривожності	Кількість учнів	Кількість у %
1	0-14 балів – рівень нижче середнього	1	12%
2	15-24 бали – середній рівень	4	50%
3	>25 балів – рівень вище середнього	3	38%

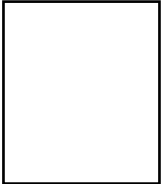

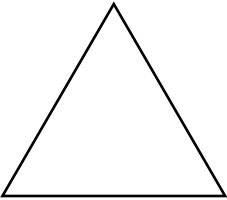
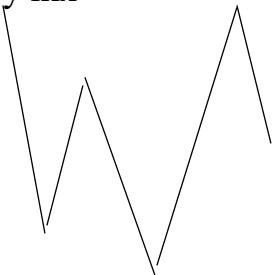
Рис. 2.3 – Рівні тривожності за результатами методики «Ваша тривожність»

Поради щодо подолання почуття тривожності

1. витісняти почуття занепокоєння постійною зайнятістю, активна діяльність – кращий засіб лікування;
2. не варто турбуватися через дрібниці;
3. варто змиритися з неминучим, якщо обставини залежать не від нас і ми нічого не можемо змінити та переробити;
4. потрібно вміти вчасно зупинитися.

Завершальним етапом нашої експериментальної частини дослідження стало використання психометричного тесту С. Деллінгер – визначення типу особистості за геометричною фігурою. Метою даного тесту є виявлення індивідуально-типологічних особливостей особистості, вона використовується для експрес-діагностики, можна проводити як індивідуально, так і в групі.

Фігура /учні	Позитивні риси характеру	Негативні риси характеру
<p>1 учень</p> 	<p>Організований Працьовитий Аналітичний Раціональний Ерудований Твердий у прийнятті рішень Терплячий Розсудливий</p>	<p>Педантичний Допитливий Дріб'язковий Надто обережний Впертий Консервативний Брак фантазії</p>
<p>1 учень</p> 	<p>Дружелюбний Доброзичливий Турботливий Відданий Емпатійний Довірливий Щедрий</p>	<p>Безтурботний Балакучий Легковірний Нерішучий Слабка концентрація Низька мотивація досягнення Грає на почуттях інших</p>

	Здатний переконувати і мотивувати інших	
3 учня 	Допитливий Чутливий Неамбіційний Швидко засвоює нову інформацію Сміливий Збуджений Активний	Напружений Емоційно нестабільний Неспокійний Безрозсудний Схильний до навіювань
1 учень 	Лідер, що веде за собою Бере відповідальність на себе Рішучий Орієнтований на суть ситуації Впевнений у собі Честолюбний Енергійний	Егоцентричний Категоричний Хитрий Самовпевнений Орієнтований на статус Нестримний
2 учня 	Креативний Творчий підхід до життя Концептуальність Теоретична установка Мрійливість Спрямованість у майбутнє Дотепність Експресивність Прямолінійність Захопленість	Неорганізованість Непрактичність Нелогічність Непоследовність Нестримність Мінливість настрою, поведінки та стосунків Наївність

Результати методики показали наступні результати: 2 учня обрали ламану, 1 – трикутник, 3 – прямокутник, 1 – коло та 1 – квадрат. Це свідчить про перевагу таких рис характеру як напруженість, емоційна нестабільність, схильність до навіювання, непослідовність дій, нелогічність та нестримність, часті зміни настрою та поведінки, неорганізованість.

Вище перераховані риси характеру вимагають особливої уваги фахівців, педагогів, що є свідченням певних особливостей соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Тому під час роботи з дітьми слід враховувати ряд рекомендацій, які представлені в наступному параграфі 2.2

2.2 Методичні рекомендації щодо соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в школі

Важливо чітко розуміти особливості соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у ЗОШ, оскільки для 90% шкіл України досвід інклюзії є новим. Більшість методик навчання дітей з особливими освітніми потребами є специфічними, але є дещо спільне, що допоможе будь якому інклюзивному класу відчувати себе комфортно.

1. Командна робота - на всіх рівнях

Адаптація в класі дитини з особливими освітніми потребами – завдання не лише вчителя. Розробкою індивідуального освітнього плану буде займатися ціла команда: соціальний працівник, соціальний педагог, шкільний психолог, асистенти вчителя та дитини, реабілітолог, дефектолог. Але найважливішими в цій команді є батьки дитини.

Перед приходом дитини потрібно підготувати клас не лише з технічної точки зору. Мова йде про психологічний комфорт, дружелюбну атмосферу. Роботу необхідно розпочинати з сім'єю. Для батьків проводяться тренінги, організують перегляд фільмів щодо інклюзивного навчання та про особливості здоров'я дітей. Спільною має бути і робота всіх дітей в класі. Типова помилка вважати, що інклюзивне навчання це просто навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі. Таке навчання

називають інтеграцією, а інклюзія – підхід, де кожен учасник має стати важливим для команди, незалежно від його особливостей. При такій установці учні починають підтримувати і навчатися один в одного.

2. Привчати учнів, що різноманітність – це норма

Діагнози зазвичай зрозумілі для дітей: особливості переміщення при ДЦП, протези, слухові апарати, окуляри зі спеціальними лінзами. Відповідно до статистики, 25% дітей значні порушення здоров'я, а в 60% - виражені індивідуальні особливості. Коли учні не розуміють особливостей однокласника, це викликає ще більше запитань, тривожності та відмежування. Тому основним завданням фахівця є чесно та доступно для їх розуміння все пояснити ще до появи дитини у класі та спробувати уявити себе на її місці. Такий підхід значно знижує критичне ставлення до зовнішніх особливостей. Всі діти мають навчатися разом, незалежно від особливостей кожного із них.

3. Зосереджувати увагу на сильних сторонах.

Мова йде про єдине навчання для всіх дітей, а не спеціальне. Станом на сьогодні змінилася парадигма сучасного учня. Засвоювати знання – більше не основна мета, важливіше користуватися ними та створювати щось нове, важлива креативність. Тому є те, що варто створювати разом усім учням та акцентувати увагу на сильних сторонах кожного із них.

4. Робити комунікативні паспорти

Від імені дитини описувати всі її інтереси, здібності, захоплення, що не подобається. Така ідея прийшла з польських шкіл. Заповнення паспорта розпочинається з привітання, далі – загальна інформація про учня. Слід прикрасити паспорт малюнками, фото. Коли вчителі заповнюють такий паспорт, вони починають орієнтуватися на досягненнях дитини, краще

відчувати її індивідуальність. До збору даних та оформлення варто долучати усіх фахівців, які працюють з дитиною, батьків.

5. Практикувати скаффолдинг

Скаффолдинг – це створення умов для підвищення успішності кожного учня. Для цього дитина має навчатися в «зоні найближчого розвитку», тобто робити те, що їй цікаво, але чим вона поки що не може оволодіти без сторонньої підтримки. Найкращим способом мотивації є можливість впоратися із завданням та досягнути успіху.

Скаффолдинг – це процес, який дозволяє дитині вирішити проблему, виконати завдання чи досягнути мети, які знаходяться за межами її індивідуальних можливостей. Фахівці володіють багатьма видами підтримки: вербальна (пряма, безпосередня, опосередкована), міміка, жести, положення тіла, фізична підтримка, моделювання (демонстрація виконання завдання), візуальні стимули (картинки, піктограми і т. д.), маніпулювання символів (розміщення об'єктів в певному порядку).

6. Придумувати завдання різної складності

Заварити чай, а потім усім разом пити його з солодощами – полюбляють усі діти. Після цього одним учням під силу вивчати розщеплення речовин (на прикладі цукру в чаї) на мові хімії. А дитина з інтелектуальними відхиленнями, для якої абстрактне мислення поки що є складним, зможе більше дізнатися про способи та особливості приготування чаю. Коли всі діти аналізують певні поняття, створюють таблиці, то дитині з особливими освітніми потребами можна поручити замальовувати фон. Важливо орієнтуватися не лише на такого учня, а на потреби всього класу. Багаторівневі завдання надають дитині можливість вибору.

7. Креативність та візуалізація.

Творчий підхід під час підготовки до уроку – головний ресурс вчителя. Діти здатні навчатися незалежно від рівня їх розвитку. Раніше відсутність мови та нездатність до спілкування були основною причиною визнання дитини такою, що нездатна навчатися. Давно відомо, наскільки важливими є наочно-зорові форми пізнання для дітей з вадами слуху. У випадках інтелектуальних порушень візуалізація допомагає генерувати розуміння в процесі конкретно-наочного мислення.

Отже, який би метод не використовувався, важливо донести: людину не можна оцінювати лише за дефіцитом чогось. Навіть здібностями та досягненнями не можна виміряти цінність людини.

Поради вчителю

1. Важливо усвідомлювати, що будь-які установки (емоційні, когнітивні) будуть засвоєні усім класом;
2. Спеціальне навчання;
3. Готовність до появи будь-якої дитини у класі;
4. Впевненість у собі та власних можливостях, спокій

Поради батькам

1. Завжди пам'ятати, що справжні емоції та установки рано чи пізно проявляться;
2. Варто усвідомлювати почуття та думки;
3. Бути чесним та відвертим;
4. Використовувати ситуацію, що склалася з виховною метою;
5. Специфіка сприйняття дитини з особливими освітніми потребами наряду залежить від дорослого оточення – фахівців та батьків.

Соціально- педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами передбачає формування в однокласників навичок толерантності:

- Сильні завжди мають допомагати слабшим, а здорові – тим, хто мають певні проблеми.
- Всі люди хворіють і це нормально.
- Всі люди різні, але можуть зрозуміти один одного та жити дружно.
- Головне в людині не хвороба, не тіло, а її душа, думки та вчинки.
- Дружелюбне ставлення до оточуючих.

Важливою умовою задоволення спеціальних освітніх потреб дітей є особистісні якості та професійна компетентність.

В соціально-педагогічному супроводі дітей з особливими освітніми потребами слід дотримуватися наступних **рекомендацій**:

1. Постійно шукати та застосовувати нові методи та засоби роботи з даною категорією дітей.
2. Розуміти дитину та вміти зайняти власну позицію по відношенню до неї.
3. Підвищувати професійну компетентність для ефективної роботи.
4. Бути здатним до внутрішнього діалогу.
5. Вміти бачити та чути себе зі сторони.
6. Вміти чітко формулювати власні думки.
7. Вміти бачити та відчувати свого співрозмовника.
8. Вміти застосовувати адекватні вимоги.
9. Вміти імпровізувати.
10. Вміти повторювати основну думку.
11. Виразність мовлення.

Співпраця з батьками являє собою важливу складову концепції інтегрованого навчання. Її суть полягає в наступному:

- ✓ взаємообмін інформацією;
- ✓ консультування;
- ✓ взаємодопомога;
- ✓ спілкування.

Висновки до розділу

Протягом останніх років можна спостерігати дві важливі тенденції: перша – це створення єдиного освітнього простору; друга – інтеграція, яка займає першочергову роль у навчанні та вихованні дітей з особливими освітніми потребами.

У зв'язку із цим все більш актуальною постає проблема соціально-педагогічного супроводу дитини з особливостями розвитку в її інтеграції у соціум та навчальне середовище.

Для ефективного соціально-педагогічного супроводу необхідна діагностика, яка надає можливість отримати необхідну інформацію про особистість учня, його розвиток, потенціальні можливості, потреби, життєві цінності.

З огляду на отримані дані можна припустити, що у дітей виражена надмірна потреба у спілкуванні з оточуючими, в навчальній та пізнавальній діяльності характеризуються допитливістю, але темпи засвоєння матеріалу сповільнені, можна спостерігати певні прояви ворожості до зауважень та критики, незібраність та різкі безпричинні зміни настрою, високий рівень вразливості, та глибокі емоційні переживання за найменшого приводу підвищена імпульсивність, дратівливість та подекуди агресія – все це прояви поведінки дітей, які свідчать про необхідність та особливості соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах з метою отримання максимальної уваги та участі у їх житті.

Відповідно до отриманих результатів діагностики нами було також розроблено рекомендації щодо соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в школі.

ВИСНОВКИ

На підставі аналізу науково-методичної літератури з теми дослідження, можна зробити наступні висновки

Перехід України до демократичного відкритого суспільства з ринковою економікою передбачає істотні зміни в освіті, скерованість на досягнення її нової якості. Нова якість освіти забезпечує відповідність цілей і результатів освіти сучасним соціальним вимогам. Підготувати дітей з особливими освітніми потребами до реалій оточуючого світу, адаптуватися та успішно інтегруватися у суспільство – основні завдання соціально-педагогічного супроводу в системі освіти.

Основними завданнями навчальних закладів із інклюзивними класами є створення належних умов для розвитку та соціальної адаптації учнів з особливими освітніми потребами та їх ровесників.

Принципом інклюзивного навчання є готовність пристосуватися до індивідуальних потреб різних категорій дітей шляхом модернізації системи освіти навчального закладу. Це дасть можливість дітям з обмеженими можливостями здоров'я вільно спілкуватися в середовищі своїх однолітків, а іншим – звикнути до того, що потрібно бути готовим прийти на допомогу, бути терплячим. Лише тоді суспільство отримає людину з обмеженими можливостями здоров'я, яка живе звичним для інших життям та людей, які толерантно відносяться до даної категорії осіб.

Завданнями соціального педагога є створення цілісної системи підтримки, об'єднання усіх дітей та педагогів, а також акцентування уваги на можливостях, а не певних обмеженнях, він супроводжує зміни шкільної корпоративної культури та допомагає вчителям адаптуватися до нових викликів професії.

Сутність соціально-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі полягає у подоланні нервово-психічної

напруги, корекції самооцінки, розвиток психічних функцій (пам'ять, мислення, увага), формування самостійності, відповідальності та активної життєвої позиції, подолання відчуття відчуження та формування комунікативних навичок.

З метою організації ефективної роботи соціального педагога та дітей з особливими освітніми потребами в школі корисним є зарубіжний досвід, аналіз якого свідчить, що у переважній більшості інклюзивне навчання за кордоном є основною формою здобуття освіти людьми з обмеженими можливостями. Однак, слід зазначити, що діти з особливими освітніми потребами також мають змогу здобувати освіту як в спеціальних навчальних закладах, так і в закладах масового типу.

Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами слід розглядати як комплексну технологію підтримки та допомоги дитині та її батькам з вирішення завдань розвитку, навчання, виховання, соціалізації зі сторони фахівців, дії яких є узгодженими.

Поняття «супровід» зазвичай ототожнюється із допомогою, підтримкою та забезпеченням дітей з особливими освітніми потребами, для якого характерними є ряд особливостей, які варто враховувати соціальному педагогу під роботи з даною категорією.

Для ефективного соціально-педагогічного супроводу необхідна діагностика, яка надає можливість отримати необхідну інформацію про особистість учня, його розвиток, потенціальні можливості, потреби, життєві цінності.

Саме з метою визначення особливостей такої діяльності, нами було проведено експериментальне дослідження соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі.

Початковим етапом нашого дослідження стало використання тесту-опитувальника акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека, в основі якого

лежить концепція акцентуєваних особистостей, це загострення деяких притаманних кожній людині індивідуальних властивостей. З огляду на отримані дані можна припустити, що у дітей виражена надмірна потреба у спілкуванні з оточуючими, в навчальній та пізнавальній діяльності характеризуються допитливістю, але темпи засвоєння матеріалу сповільнені, можна спостерігати певні прояви ворожості до зауважень та критики, незібраність та різкі безпричинні зміни настрою, високий рівень вразливості, та глибокі емоційні переживання за найменшого приводу підвищена імпульсивність, дратівливість та подекуди агресія – все це прояви поведінки дітей, які свідчать про необхідність та особливості соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах з метою отримання максимальної уваги та участі у їх житті.

Наступним етапом нашої роботи стало використання Тесту-опитувальника «Потреба в спілкуванні» (Ю. Орлов), який спрямований на вивчення потреби в спілкуванні та взаємодії із ровесниками, результати якого свідчать про потребу у спілкуванні дітей, яка має задовольнятися в умовах інтеграції в загальноосвітні навчальні заклади. Діти навчаються та розвиваються в середовищі однолітків, що має великий вплив на адаптацію та емоційний стан.

Оскільки нами було проаналізовано, що дана категорія дітей особливо емоційно реагує на будь-які прояви зі сторони дорослих та дітей, для них притаманна тривожність, тому використання Методики «Ваша тривожність» в нашому дослідженні є актуальною, а результати діагностики наступні: 12% - рівень тривожності нижче середнього, 50% - середній рівень та 38% рівень вище середнього.

Завершальним етапом нашої експериментальної частини дослідження стало використання психометричного тесту С. Деллінгер – визначення типу особистості за геометричною фігурою. Метою даного тесту є виявлення індивідуально-типологічних особливостей особистості. Результати методики

показали наступні результати: 2 учня обрали ламану, 1 – трикутник, 3 – прямокутник, 1 – коло та 1 – квадрат. Це свідчить про перевагу таких рис характеру як напруженість, емоційна нестабільність, схильність до навіювання, непослідовність дій, нелогічність та нестримність, часті зміни настрою та поведінки, неорганізованість.

Вище перераховані риси характеру вимагають особливої уваги фахівців, педагогів, що є свідченням певних особливостей соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Тому під час роботи з дітьми слід враховувати ряд рекомендацій, які описані та представлені нами у експериментальній частині дослідження.

Отже, враховуючи вище наведені та описані дані, можна зробити висновок про те, що мету кваліфікаційної роботи досягнути, усі завдання виконані, робота відповідає усім вимогам, які висуваються до написання робіт даного типу.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи / Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія.-К.: Педагогічна думка, 2007 р. – 458 с.
2. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід / С. Богданов ; відп. ред. О. Палій. – Київ : Основи, 2002. – 93 с.13.
3. Бойченко М.А. Особливості надання педагогічної підтримки двічі винятковим учням у США, Канаді та Великій Британії. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2017. № 11. С. 54–59.
4. Вакарчук І.О. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // „Освіта України”, 19-26 березня 2008 р.-С.4-7
5. Власенко О. Інклюзія крокує по планеті. Директор школи. 2016. трав. (№ 9–10). С. 10–20
6. Головань Л. П. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами / Л. П. Головань // Бористен. – Д., 2012. – №10. – С. 14–17.
7. Гладуш В.А. Інклюзивний освітній процес і волонтерство: досвід співпраці / В.А. Гладуш // Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. – 2014. – №4 Спосіб доступу – http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=220
8. Гладуш В.А. До питання формування професійної компетентності педагога інклюзивного закладу / В.А. Гладуш, Я.Ю. Баранець // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2015. - № 1 (9), с. 71-78. (фахове видання, Index Copernicus)
9. Гладуш В.А. До питання професійної підготовки педагога системи інклюзивної освіти / В.А. Гладуш, М.В. Пархоменко // Науковий часопис

- НПУ ім.М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – Вип. 32 Частина 1: зб. наук. праць/ М-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова – К.:2016. – С. 44–48. (фахове видання)
- 10.Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : навч.-метод. посіб. / О. О. Патрикеева, Н. З. Софій, І. В.Луценко, І. П. Василяшко ; під заг. ред. В. І. Шинкаренко.– К. : ТОВ "Видавничий дім "Плеяди", 2011. – 96 с.
 - 11.Інклюзія як нова філософія освіти // Радість дитинства – вільні рухи. – 2009. – № 4, С. 8.
 - 12.Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч.курс та наук.метод посіб.- К.:ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2011, 168 с.
 - 13.Декларація про права інвалідів ООН; [Електронний ресурс]:// Декларація, Міжнародний документ від 09.12.1975. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117
 - 14.Дивись на нас, як на рівних. Сценарій конкурсно-ігрової програми до відзначення Всесвітнього дня інвалідів. За матеріалами: Освіта.ua <http://osvita.ua/>
 - 15.Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник/ Таранченко О.М., Найда Ю.М.; за загальною редакцією Колупасвої А.А.-К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012-124 с.
 16. Діти з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://osvita.ua/school/method/upbring/1555/>
 17. Засенко В.В.Сучасні проблеми теорії і практики навчання дітей з особливими потребами[Електронний ресурс].-В.В.Засенко.-Режим доступу: http://canada-ukraine.org/ukr_Journal_V1.htm

- 18.Казачінер О.С. Інклюзивна освіта в англомовних країнах. Харків : Основа, 2018. 80 с
- 19.Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія/ А.А.Колупаєва.-К.: Самміт-Книга, 2009.-272с.
- 20.Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л. О. Савчук, Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с.
- 21.Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. Вища освіта в Україні: від інтеграції до інклюзії//Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами:Зб.наукових праць.-№4(6).-К.:Університет «Україна», 2007.-С.8-14.
- 22.Кузава І. Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і практика: монографія / І. Б. Кузава. – Луцьк, ПП Іванюк В. П., 2013. – 292 с
- 23.Левицька Я. Особливе навчання. Як це відбувається за кордоном? Директор школи. Шкільний світ. 2017. № 8. С. 40–49
- 24.Лупарт Д., Веббер Ч. Шкільна реформа в Канаді: перехід від роздільних систем освіти до інклюзивних шкіл. 12 (2), 2002
- 25.М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. Теорія і практика професійного психологічного відбору. Навчальний посібник.К., Ніка-Центр, 2006.
- 26.Організація навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс]. –Режим доступу:
http://chutosvita.at.ua/publ/1/organizacija_navchannja_ta_vikhovannja_ditej_z_osoblivimi_osvitnimi_potrebami_u_zagalnoosvitnikh_navchalnikh_zakladakh/1-1-0-3

27. Панок В. Г. Інклюзивна освіта та завдання діяльності психологічної служби / В. Г. Панок / Мультидисциплінарний підхід як методологічна основа інклюзивного навчання. – Д. : «Свідлер А.Л», 2012. – С. 14–23.
28. Польовик О.В. Проблеми життєдіяльності дітей з особливими потребами в сучасному суспільстві//Сучасна теорія і практика соціальної роботи: зб. наук. пр./ Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна»; [голов. ред. : М.Є.Чайковський]., 2010. – с. 99.
29. Пінюгіна К. О. Про організацію впровадження інклюзивної освіти навчально-виховний процес: психологічний аспект / К. О. Пінюгіна, В. П. Ляхова. – Миколаїв : МОІППО, 2011. – 64 с ,
30. Про організацію впровадження інклюзивної освіти в навчально-виховний процес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psihossoc.ucoz.ru/news/pro_organizaciju_vprovadzhenja_inkluzivnoji_osviti_v_navchalno_vikhovnij_proces/2013-01-21-20
31. Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.shag.com.ua/psihologichnij-suprovid-ditej-z-osoblivimi-osvitnimipotrebami.html>.
32. Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Наказ МОН України від 08.06.2018 року № 609. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/61107/ (дата звернення: 04.03.2024)
33. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: [навч.-метод. посіб. у 9 книгах] / За заг. ред. А.А. Колупаєвої. – Інклюзивна освіта: вибір батьків. – Книга 1. – К., 2010. – 70 с
34. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию

- лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994. – К., 2000. – 21 с.
35. Смешнова А.В. Инклюзивна освіта як сучасна модель навчання. Імідж сучасного педагога. 2015. № 3. С. 51–53.
36. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник.-К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012
37. Таланчук П.М., Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі /навчально-методичний посібник /-К.: Соцінформ, 2004.- 128 с.
38. Таранченко О.М. Стратегія сучасного викладання: надання підтримки учням з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання /О.М.Таранченко// Початкова школа.-2013.-№4.-с.51-55
39. Таранченко О.М. Нові освітні маршрути для дітей з порушеннями слуху: інклюзивні заклади/О.М.Таранченко// Початкова школа.- 2013 №2 с.47-51
40. Українська Конвенція ООН про права дитини; [Електронний ресурс]:// Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. – Режим доступу: www.unicef.org.ua
41. Уманець Г.М., Кобзар О.В., Кулеш В.О. Інклюзивна освіта: Особливій дитині – особлива увага. – Донецьк: Витоки, 2010. – 135 с.
42. Як досягти змін: посібник для батьків і педагогів з обстоювання та захисту прав дітей з особливими освітніми потребами та громадської діяльності.-Всеукраїнський фонд „Крок за кроком”.-К.:ФОП Придатченко П.М., 2006.-140с
43. Veronika Kusnirova. Podpora inkluzie vo vychove vo vol'nom case. – Ruzomberok: Vydavatel'stvo Katolickej univerzity v Ruzomberku, 2018. – 140 stran

44. Diane Lea Ryndak, Sandra Alper. Curriculum and instruction for students with significant disabilities in inclusive settings.-New York.-2003.-490p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Тест опитувальник акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека

В основі тесту-опитувальника лежить концепція акцентуйованих особистостей К. Леонгарда, згідно якої акцентуації – це —загострення деяких, присутніх кожній людині, індивідуальних властивостей.

Тест містить 10 шкал, які реалізовані у вигляді переліку із 88 питань, які передбачають один із варіантів відповідей: —так та —ні.

Список питань з ключами

1. Ти звичайно спокійний, веселий? Ключ = 1

2. Чи легко ти ображаєшся? Ключ = 7 17

3. Чи легко ти можеш розплакатись? Ключ = 5

4. Чи багато разів ти перевіряєш, чи є помилки в твоїй роботі? Ключ=4

5. Чи такий ти сильний, як твої однолітки? Ключ = -2

6. Чи легко ти переходиш від радості до суму і навпаки? Ключ = 9

7. Чи любиєш ти бути головним у грі? Ключ = 8

8. Чи бувають дні, коли ти на все, без усіляких на те причин, гніваєшся?

Ключ = 5

9. Чи серйозна ти людина? Ключ = 6

10. Чи завжди ти намагаєшся добросовісно виконувати завдання вчителів?

Ключ = 7

11. Чи вмієш ти видумувати нові ігри? Ключ = 1

12. Чи швидко ти забуваєш, що кого образив? Ключ = -7

13. Чи вважаєш ти себе добрим, чи вмієш співчувати? Ключ = 6

14. Кидаючи листа в поштову скриньку, перевіряєш ти рукою чи застряв він у щілині? Ключ = 4

15. Чи намагаєшся ти бути кращим у школі, в гуртку у спортивній секції?

Ключ = 8

16. Коли ти був маленьким, боявся ти грози, собаки? Ключ = 2

17. Чи вважають тебе однолітки надміру стараним та акуратним? Ключ = 4

18. Чи залежить твій настрій від шкільних та домашніх справ? Ключ = 9

19. Чи можливо сказати, що більшість твоїх знайомих тебе люблять? Ключ = 8

20. Чи буває у тебе неспокійно на душі? Ключ=5.

21. Тобі буває завше трохи сумно? Ключ=3.

22. Переживаючи горе, чи доводилось тобі ридати? Ключ=10.

23. Тобі важко залишатися на одному місці? Ключ=1.

24. Чи борешся ти за свої права, коли з тобою вчиняють несправедливо? Ключ=7.

25. Чи доводилось тобі коли-небудь стріляти з рогатки в кішок? Ключ=-6.

26. Чи дратує тебе, коли штора чи скатертина висять нерівно? Ключ=4.

27. Коли ти був маленьким, чи боявся ти залишатися один вдома? Ключ=2.

28. Чи буває так, коли тобі весело чи сумно без причини? Ключ=9.

29. Ти – один із кращих учнів в класі? Ключ=8.

30. Чи часто ти веселишся, блазнюєш? Ключ=-3.

31. Чи легко ти можеш розсердитись? Ключ=5.

32. Чи відчуваєш ти себе іноді дуже щасливим? Ключ=10.

33. Чи вмієш ти веселити товаришів? Ключ=1.

34. Чи можеш ти прямо сказати комусь все, що ти про нього думаєш? Ключ=7.

35. Чи боїшся ти крові? Ключ=6.

36. Чи залюбки ти виконуєш шкільні доручення? Ключ=-4.

37. Заступаєшся ти за тих, з ким вчинили несправедливо? Ключ=7.

38. Тобі неприємно ввійти в темну, пусту кімнату? Ключ=2.

39. Тобі більш до душі повільна і точна робота, ніж швидка і не така точна?
Ключ=4.
40. Чи легко ти знайомишся з людьми? Ключ=9.
41. Чи залюбки ти виступаєш на вечорах? Ключ=8. 18
42. Ти коли-небудь тікав з дому? Ключ=5.
43. Ти коли-небудь був розстроєний із-за сварки з учителями, однокласниками настільки, що не міг піти на навчання? Ключ=3.
44. Чи здається тобі життя важким? Ключ=3.
45. Чи можеш ти в разі невдачі посміятись з себе? Ключ=1.
46. Чи намагаєшся ти помиритись, якщо сварка відбулась не з твоєї вини?
Ключ=-7.
47. Чи любиш ти тварин? Ключ=6.
48. Коли ти виходив з дому, чи доводилось тобі повертатись, щоб перевірити, чи не трапилось бува чогось? Ключ=4.
49. Чи іноді здається тобі, що з тобою чи твоїми рідними може щось трапитись? Ключ=2.
50. Чи залежить твій настрій від погоди? Ключ=9.
51. Чи важко тобі відповідати в класі, якщо ти навіть знаєш питання? Ключ=-8.
52. Чи можеш ти, якщо на когось сердишся, почати битись? Ключ=5.
53. Чи подобається тобі бути серед товаришів? Ключ=-3
54. Якщо тобі щось не вдається, чи можеш ти прийти у відчай? Ключ=10.
55. Чи можеш ти організувати гру, роботу? Ключ=1.
56. Чи вперто ти прагнеш мети, якщо на шляху зустрічаються навіть труднощі? Ключ=7.
57. Чи плакав ти коли-небудь під час перегляду кінофільму чи читаючи книгу? Ключ=6.
58. Чи буває тобі важко заснути через якісь клопоти? Ключ=4.

59. Чи підказуєш ти або ж даєш списувати? Ключ=-7.
60. Чи боїшся ти один пройти ввечері темною вулицею? Ключ=2.
61. Чи слідкуєш ти зати́м, щоб кожна річ лежала на своєму місці? Ключ=4.
62. Чи буває так, що ти лягаєш спати у доброму настрої, а прокидаєшся у поганому? Ключ=9.
63. Чи вільно ти почуваєш себе з незнайомими хлопцями (дівчатами) в новій групі, санаторії, таборі? Ключ=8.
64. Чи буває у тебе головний біль? Ключ=5.
65. Чи часто ти смієшся? Ключ=-3.
66. Якщо ти не поважаєш людину, чи можеш ти вести себе з нею так, щоб вона цього не помічала? Ключ=8.
67. Чи можеш ти виконати багато справ за один день? Ключ=1.
68. Чи часто з тобою бувають несправедливі? Ключ=7.
69. Чи любиш ти природу? Ключ = 6
70. Виходячи із дому чи вкладаючись спати, перевіряєш ти, чи закриті двері, включене світло? Ключ = 4
71. Чи боязкий ти, як ти вважаєш? Ключ = 2
72. Чи змінюється твій настрій за святковим столом? Ключ = 9
73. Чи приймаєш ти участь у драматичному гуртку, чи любиш ти читати вірші зі сцени? Ключ = 8
74. Чи буває у тебе без причини пригнічений настрій, коли ні з ким не хочеться розмовляти? Ключ = 5 19
75. Чи буває, що ти думаєш про майбутнє з тугою? Ключ = 3
76. Чи бувають у тебе несподівані переходи від радості до суму, туги? Ключ = 10
77. Чи вмієш ти розважати гостей? Ключ = 1
78. Чи подовгу ти сердишся, ображаєшся? Ключ = 7
79. Чи ти переживаєш, якщо горе трапилось у твоїх друзів? Ключ = 6

80. Чи станеш ти із-за помилки, переписувати аркуш в зошиті? Ключ=4
81. Чи вважаєш ти себе недовірливим? Ключ = 7
82. Чи часто тобі сняться страшні сни? Ключ = 2
83. Чи виникало в тебе бажання вистрибнути з вікна, чи кинутись під машину? Ключ = 4
84. Чи стає тобі весело коли всі навкруги радіють? Ключ = 9
85. Якщо у тебе неприємність чи можеш ти тимчасово забути про них не думати про них постійно? Ключ = 8
86. Зазвичай ти мовчазний, скупий на слово? Ключ = 3
87. Чи міг би ти, приймаючи участь в драматичному виступі, наскільки ввійти в роль, що при цьому забути, хто ти такий? Ключ = 8
88. Чи любиш ти брати на себе лідерські функції, коли треба починати якусь публічну, масову справу? Ключ = 8

Процедура підрахунку тестових балів

Використовуючи ключі підраховується сума —сирих балів за шкалою (знак — — перед ключем означає негативну відповідь). Добуток —сирого бала на коефіцієнт дає показник типу акцентуації. Показник вважається вираженим, а акцентуйована риса представленою, якщо він переважає 12 балів.

Характеристики акцентуацій

Акцентуації особистості – це надмірна вираженість окремих рис характеру та їх сполучень, прояв яких багато в чому залежить від темпераменту людини. Вони є крайніми варіантами норми, що межують з психопатіями (патологіями характеру з необерненою вираженістю властивостей які перешкоджають адекватній адаптації до середовища).

К. Леонгард і Н. Шмішек виділяють 10 типів акцентуйованої вираженості характеру:

1. *Демонстративний (істероїдний)* тип. Характерна яскраво виражена потреба в увазі оточуючих, марнославство, авантюристичність, але в той же час

прагнення до мети. Хитромудрість у самовихвалянні, послужливість у досягненні своїх інтересів, Однак розкутість у мисленні та діях робить демонстративні особистості адаптивними.

2. *Педантичний тип*. Відрізняється яскраво вираженою зібраністю, яка відображає інертність психічних процесів. Грунтовність, чіткість і завершеність у діях, високий самоконтроль дозволяють виконувати роботу пунктуально та сумлінно, але наявні повільність і малопродуктивність у мисленні, а в діях – надмірна стандартність і передбачливість. За несприятливих умов акцентуація набуває нав'язливий характер.

3. *Ригідний (той, що застрягає) тип*. Основні риси: надмірна стійкість афекту із схильністю до формування —надціних|| ідей; підвищена підозрілість і хвороблива образливість; стійкість негативних емоцій і почуттів; честолюбство, самовпевненість і прагнення до домінування; висока конфліктність і навіть ворожливість до критиків.

4. *Збудливий тип*. Характеризується підвищеною імпульсивністю, дратливістю та агресивністю. Моральні підвалини малозначущі, в спалахах гніву наростання агресивності супроводжується активізацією відповідних дій. Усвідомлення, як правило, ускладнення та уповільнення.

5. *Гіпертивний тип*. Характеризується переважно активністю та жагою діяльності. Заповзятливість, ініціатива, розбризкування іскор оптимізму. Разом з тим надмірна веселість і жвавість не завжди дозволяють доводити справу до кінця, бути обов'язковим, суворо дотримуватися норм, дорожити своїм авторитетом, Легковажність нерідко виявляється в прожектерстві, незібраності, сумнівних вчинках і в прямолінійності обраного шляху.

6. *Дистимний тип*. На противагу гіпертивному типу характерна схильність до депресії, зосередженість на похмурих сторонах життя, повільність і загальмованість на похмурих сторонах життя, повільність і загальмованість.

Серйозна налаштованість на справу та витонченість почуттів обумовлюють тверду життєву позицію. Стимулювання життєдіяльності, однак, є послабленим.

7. *Циклотимний (афектно- лабільний, нестійкий)тип.* Яскраво виражена зміна гіпертимних і дистимних фаз. Характерна мінливість настрою, вчинків і дій без видимих причин.

8. *Афектно-екзальтований тип.* Властивий широкий діапазон емоційних станів. Екзальтація (захоплено-збуджений стан) виявляється в бурхливій реакції, змінюваності напрямків активності, високій вразливості, сильній прихильності до друзів тощо. Відверте та глибоке 21 переживання чужих проблем посилює психічну реакцію людей цього типу акцентуації.

9. *Тривожний (боязкий) тип.* Схильність до страху, нерішучості, сором'язливості, надмірній підлеглисті. Високий рівень тривожності нерідко супроводжується прагненням до надкомпенсації за рахунок зухвалого викиду негативних емоцій.

10. *Емотивний тип.* Відрізняється підвищеною чуттєвістю та глибиною переживань. Реакції людей з таким типом акцентуації виявляється в співпереживанні, лагідності, зворушливості. Під впливом бурхливих подій у навколишньому середовищі можливі патології аж до депресій.

Додаток Б

Тест-опитувальник “Потреба в спілкуванні” (Ю. Орлов)

Інструкція: Відповісти на запропоновані нижче запитання при згоді з ними

+(так) у разі незгоди – - (ні).

Положення опитувальника.

1. Я переживаю задоволення, приймаючи участь у святах.
2. Я можу знехтувати своїми бажаннями, якщо вони йдуть всупереч бажанням товаришів.
3. Мені подобається показувати будь-кому свою прихильність.
4. Я більше зосереджений на придбанні впливу, ніж дружби.
5. Я відчуваю, що у відносинах з товаришами у мене більше прав, ніж обов’язків.
6. Коли я впізнаю про успіх свого товариша, у мене чомусь псується настрій.
7. Щоб бути задоволеним собою, я повинен комусь допомогти.
8. Мої клопоти відступають, коли я знаходжусь серед товаришів по навчанню.
9. Мої друзі мені серйозно набридли
10. Коли я щось роблю, присутність інших мене дратує.
11. Притиснутий до стінки, я говорю лише ту частку правди, яка не зашкодить, на мою думку, моїм друзям та знайомим.
12. В складній ситуації я думаю не тільки про себе, скільки про близьку людину.
13. Неприємності друзів можуть довести мене до хвороби.
14. Мені приємно допомагати іншим, якщо навіть це пов’язано з додатковим клопотом для мене.

- 15.Із-за поваги до друга я можу погодитись з його думкою, навіть якщо він не правий.
- 16.Мені більш подобаються пригодницькі розповіді, ніж розповіді про кохання
- 17.Сцени насилля в кіно викликають у мене відразу.
- 18.Коли я один, я відчуваю тривогу та напругу більше, ніж коли я перебуваю серед людей.
- 19.Я вважаю найбільшою радістю у житті спілкування.
- 20.Мені шкода покинутих кішок та собак.
- 21.Я віддаю перевагу близькості в дружбі, ніж кількості друзів.
- 22.Я люблю перебувати серед друзів.
- 23.Я довго переживаю сварку з близькими.
- 24.У мене завжди більше близьких людей, ніж у інших.
- 25.В мене більше прагнення до досягнень, ніж до дружби.
- 26.Я більше довіряю власній інтуїції та уяві, думаючи про людей, ніж думкам про них інших людей.
- 27.Я вважаю за краще матеріальне благополуччя та престиж, ніж радість спілкування з приємними мені людьми.
- 28.Я співчуваю людям у яких немає близьких друзів.
- 29.По відношенню до мене люди часто невдячні.
30. Я люблю розповідь про дружбу та кохання.
31. Заради друга я можу усім пожертвувати.
32. В дитинстві я був у компанії, яка завжди трималась разом.
33. Якби я був журналістом, мені б подобалось писати про дружбу.

Обробка результатів.

За кожну відповідь ставиться 1 бал:

- при відповіді —так – на питання 1,2,7,8,11-14,17-24,26,28,30-33;
- при відповіді 2ні – на питання 3-6,9,10,15,16,25,27,29.

Підраховується сума отриманих балів при відповідях —так і —ні. Чим більша сума, тим більша потреба у спілкуванні.

Додаток В

Методика «Ваша тривожність»

Інструкція.

Якщо ви згодні з твердженням (воно відповідає вашому досвіду або найчастіше повторюваним станам), то поруч з його номером напишіть «так». Якщо ви не згодні з твердженням, то запишіть «ні». Якщо вам складно відповісти, то напишіть «не знаю».

Свої відповіді занесіть у бланк.

I	II	III	IV
1	14	27	38
2	15	28	39
3	16	29	40
4	17	30	41
5	18	31	42
6	19	32	43
7	20	33	44
8	21	34	45
9	22	35	46
10	23	36	47
11	24	37	48
12	25		49
13	26		50

Твердження

1. Звичайно я працюю з великим напруженням.
2. Вночі я важко засинаю.

3. Для мене неприємні несподівані зміни в звичайній обстановці.
4. Мені нерідко сняться кошмари.
5. Мені важко зосередитися на якому-небудь завданні.
6. У мене неспокійний, переривчастий сон.
7. Я хотів би стати такий же щасливий, як, на мій погляд, щасливі інші.
8. Мені не вистачає впевненості в собі.
9. Моє здоров'я турбує мене.
10. Часом я почуваю себе зовсім непотрібним.
11. Я часто плачу.
12. Я помічаю, що мої руки починають тремтіти, коли я намагаюся зробити що-небудь важке.
13. Часом, коли я знаходжуся в замішанні, я потію.
14. Я часто ловлю себе на тому, що мене щось тривожить.
15. Для мене неприємна ситуація з неясним результатом.
16. Навіть у холодні дні я легко потію.
17. У мене бувають періоди такого занепокоєння, що я не можу всидіти на місці.
18. Мій режим майже завжди пов'язаний з напруженням для мене.
19. Я чутливі ший, ніж мої одногрупники.
20. Я легко приходжу в замішання.
21. Мене турбує, що про мене думають інші люди.
22. Я часто сумніваюся у своїх силах.
23. Я боюся часто самостійно приймати рішення з якого-небудь питання.
24. Після важкого дня я, звичайно, погано засинаю.
25. Я часто відчуваю почуття страху, навіть тоді, коли мені нічого не загрожує.
26. Я схильний приймати все занадто серйозно.
27. Мені здається часом, що переді мною такі труднощі, які мені не

перебороти.

28. Часом мені здається, що я ні на що не здатний.

29. Я часто відчуваю невпевненість у своїх силах.

30. Мене дуже тривожать можливі невдачі.

31. Чекання нервує мене.

32. Я можу забути, що хотів сказати.

33. Іноді я дратуюся через дрібниці.

34. Я людина легко збудлива.

35. Я часто боюся, що от-от почервонію.

36. Я часто з тривогою думаю про майбутнє.

37. Я турбуюся за своїх рідних і близьких.

38. Звичайно мої руки і ноги досить теплі.

39. У мене звичайно гарний і рівний настрій.

40. Я майже завжди відчуваюся цілком щасливим.

41. Коли потрібно що-небудь чекати, я можу робити це спокійно.

42. У мене рідко бувають головні болі після переживань.

43. У мене не буває серцебиття при чеканні чогось важкого.

44. Мої нерви розстроєні не більше, ніж в інших людей.

45. Я упевнений у собі.

46. Порівняно з моїми друзями я вважаю себе цілком сміливим.

47. Я сором'язливий не більше, ніж інші мої однолітки.

48. Звичайно я спокійний, і вивести мене з рівноваги нелегко.

49. Я практично ніколи не червонію.

50. Можу спокійно спати після будь-яких неприємностей.

Підведення підсумків

1. Підрахуйте кількість відповідей «так» у перших трьох колонках бланка (твердження з 1-го по 37-е включно).

2. Підрахуйте кількість відповідей «ні» у четвертому стовпчику

бланка (твердження з 38-го по 50-те включно).

3. Підрахуйте відповіді не «знаю» у всіх колонках числа, розділіть на два.

4. Додайте отримані три числа.

Якщо загальна сума 0-14, то рівень вашої тривожності нижче середнього.

Якщо сума 15-24, то рівень тривожності середній.

Якщо сума більше 25, то рівень тривожності вище за середній.

Додаток Г

Психогеоетричний тест С. Деллінгер – визначення типу особистості за геоетричною фігурою.

Мета: виявити індивідуально-типологічні особливості особистості.

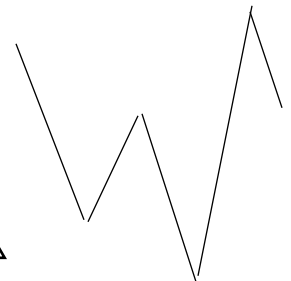
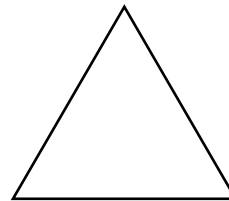
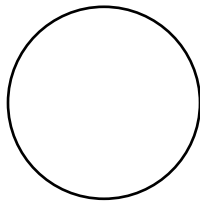
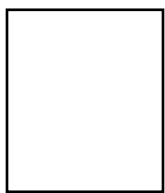
Матеріали та обладнання: бланк, ручка

Процедура дослідження: Дану методику краще використовувати для експресдіагностики. Дослідження можна проводити як індивідуально, так і з групою людей. При роботі із групою необхідно забезпечити самостійність виконання завдання. Кожному досліджуваному дається окремий бланк.

Інструкція:

„Подивіться на п'ять відомих для Вас геоетричних фігур, проранжуйте їх від 1 до 5. Виберіть з них ту, про яку можете сказати, що це Ви, постарайтесь відчувати саме свою форму, якщо важко визначитись, то оберіть фігуру, яка найбільше сподобалась позначте її цифрою - 1, фігура, яка менше сподобалась, ніж перша, поставте – 2, і так далі.

Номерацію ставте під кожною фігурою.

Інтерпретація та обробка результатів

Обробка результатів здійснюється шляхом аналізу обраних фігур та їх послідовності